

iz prostranih šuma Baćanova i drugih posjeda (napr. cca 500 hilj. kubičnih stopa dasaka, 250 hilj. k. st. građevnog drva, 80.000 centi mekih dušica itd.). Trebat će, dakle, upoznati i razvitak eksploatacije šuma u Gorskom kotaru, koja je, uz tranzitnu trgovinu žitaricama iz udaljenijeg zaleđa, također znatno utjecala na promet u Hrv. primorju.

Izlaganjem i podacima Fr. Rauchmüllera poslužio se autor članka, koji je pod naslovom: »O koristi reguliranja Save reke u trgovačkom obziru« objavljen u Ilirskim narodnim novinama 1841. (prešt. kod M. Despot, n. dj., s. 45—50). Pisac ističe, neposredno nakon prikaza prometa žitaricama, ulogu trgovine duhanom iz debrecinske i segedinske okolice, koji stiže dijelom na lađama uz Savu a dijelom na kolima preko Koprivnice i Zagreba, »jer vele, da se navadno nešto pokvari, ako se po vodi nosi«. Izvoz duhana dosizao je do francuske okupacije prekosavske Hrvatske 1809. oko 400.000 centi; najveći dio odlazio je u Napulj i južnu Francusku. Ali, nepovoljne prilike za trgovinski promet na Hrv. primorju u vrijeme vladavine Francuza omogućile su plasman američkog i španjolskog duhana, a i samo stanovništvo južne Italije dalo se na sadnju duhana. No, kako vjeruje autor članka, dobra kvaliteta ugarskog duhana »znat će važnomu ovomu proizvodu prođu osigurati«.

Ovih nekoliko podataka o duhanskoj trgovini, s kojima zasad raspoložemo, nije, dakako, dovoljno za donošenje odgovarajućeg zaključka o pitanju uloge koju je ona igrala u razvitku prometa na magistrali Sisak—Karlovac—Rijeka, napose potkraj XVIII. stoljeća. Ipak, oni pokazuju da poseban naglasak koji je dan proizvodnji i prometu duhana u izvještaju J. B. Nayssa iz 1787. nije slučajan ili proizvoljan, nego da taj problem stvarno stoji pred nama i da ćemo ga morati rješavati daljnjim analizama raspoloživog izvornog materijala.

Igor Karaman

HAZIM ŠABANOVIĆ, BOSANSKI PAŠALUK. NAUČNO DRUŠTVO NR BOSNE I HERCEGOVINE, DJELA XIV, SARAJEVO 1959.

U prvom dijelu ovog rada Hazim Šabanović raspravlja o postanku Bosanskog pašaluka, a u drugom o njegovoj upravnoj podjeli. Poslije ovoga rada treba da slijedi prikaz administrativnog i vojnog uređenja Bosanskog pašaluka.

Posebna je vrijednost ovoga rada u tome, što se autor poslužio velikim brojem neizdatih turskih vrela, među kojima napose spominjemo popise pojedinih sandžaka iz druge polovine XV i iz XVI stoljeća. Piščeva orijentacija na vrela iz XV i XVI st. imala je, međutim, za posljedicu da uglavnom i tretira pitanja koja se odnose na prvo doba turske vlasti u našim krajevima. Tako, govoreći na prvih 98 strana o postanku i razvoju Bosanskog pašaluka, posvećuje stanju u XVIII i XIX st. svega nepunih 7 šturo napisanih strana. Slična je stvar i s upravnom podjelom: od 134 strane, koje se odnose na upravnu podjelu, posljednja dva stoljeća turske vlasti obuhvaćaju prostor od svega šest, također šturo napisanih strana. Zato je, smatramo, bilo prikladnije da je ovom radu dat naslov kojim bi se preciziralo da se odnosi na prilike samo do kraja XVII stoljeća.

Pisac se prihvatio zadatka da riješi mnoga pitanja o kojima se ni u našoj, a ni u stranoj literaturi nije pisalo ili se pisalo netačno i nedovoljno. Međutim, kada je riječ o literaturi, a i upotrebi objavljenih djela, mora se napomenuti da je piscu promakao stanovit broj vrela i literature, a osim toga je neke podatke navodio po interpretaciji drugih, bez neposrednog uvida u izvorne tekstove. Da je doista tako, pokazuju — konkretno za slavonski dio Bosanskog pašaluka — istraživanja Ive Mažurana, koji je, služeći se objavljenim vrelima, najviše na latinskom jeziku, došao u nekim važnim detaljima do zaključaka različitih ili barem određenijih od

onih koje iznosi Šabanović.¹ Teško je, nadalje, opravdati da se može pisati studija o razvitku i teritorijalnom razgraničenju, npr., Bosanskog pašaluka i mletačkih posjeda u Dalmaciji, a da se mimođu radovi P. Pisani-a o »Mletačkim posjedima u Dalmaciji od XVI do XVIII vijeka« (Bullettino di arh. e storia dalmata, Split 1891) ili A. Ujevića »Imotska krajina« (Split 1953). Slično vrijedi i za situaciju koja je nastala Beogradskim mirom; pri tom su autoru nepoznata tako važna djela kao: Langièr, Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade I—II, Paris 1768, ili Schmettau, Mémoires secrets de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1737, 1738 et 1739, Frankfurt 1771. Da uzmemo jedno još poznatije djelo: Voyage en Bosnie od Chaumette-a des Fossées (Paris 1816). Uza sve pojedinačne netačnosti kod ovoga oštroumnog promatrača bosanskih prilika na početku XIX st., Chaumette des Fossées je s mnogo smisla dao toliko važnih obavještenja u upravnom uređenju i teritorijalnoj podjeli Bosne, da je, takoreći, smiono ako se o svim tim pitanjima piše bez upotrebe des Fosséesa.

Piscu svakako pripada zasluga da je vrlo vjerojatno s uspjehom riješio dosta važnih problema za upoznavanje historije naših zemalja pod Turcima. Međutim, čini se da mu se s mnogo opravdanja može postaviti jedna osnovna zamjerka: da klišeje, koji su više manje općenito važili u Osmanskom carstvu, gotovo bez rezerve prenosi na Bosnu, iako je Bosna, zahvaljujući u prvom redu tome što je bila pogrančna oblast (po riječima Nedima Filipovića »udž«) imala, upravo s obzirom na svoje pravno uređenje, mnogo specifičnih crta. Šabanović svodi Bosnu na razinu najobičnije osmanske provincije, iako niz činjenica — koje i sam djelomično iznosi — upućuje na druge zaključke. Ovo su pitanja koja svakako zahtijevaju svestraniji i dublji studij, ali se sa sigurnošću može utvrditi da ih Šabanović ne samo nije riješio, već je unio i izvjesnu pomutnju u gledanjima na njih.

Šabanović, npr., uzima da je Bosanski pašaluk osnovan poslije 25. IV 1580, a prije 23. IX 1580. Nije, međutim, objasnio kakvo značenje ima činjenica da su već bosanski sandžak-begovi Skender-paša (1485—91), Jakub-paša (1492—94), Jahja-paša (1494), Sinan-paša (1496), Mustafa-paša (1515), pa i Gazi Husrev-beg nosili titulu paše, kada s druge strane tvrdi, imajući u vidu šemu kakva je općenito važila za Carstvo, da su »pojedini sandžakbezi od kraja XVI, a naročito u XVII st. počeli dobivati naslov paša«. Odakle bosanskim sandžak-begovima već tada taj naslov? Činjenica je, dalje, da se već 1568 spominje i bosanski defterdar imenom Mustafa uz bosanskog beglerbega Ferhad-bega Vukovića², a postojanje defterhane ukazuje na postojanje pašaluka.

Inače se kod iznošenja pojedinih tvrdnji mora Šabanoviću zamjeriti da to gotovo redovito čini tako apodiktički, kao da je ono što tvrdi posljednja riječ nauke. Takav je, npr., slučaj kod raspravljanja o prvim turskim pozicijama u Bosni. Naime, svojedobno je prof. Mihajlo Dinić izrazio samo neke oprezne sumnje u pogledu datiranja prvih turskih uporišta u Bosni, pomjerajući uobičajena datiranja nešto naprijed. Sada to Šabanović usvaja kao gotovu stvar, iako u biti nije iznio gotovo ništa novo. Ili — određujući početak pojedinih upravnih jedinica, često uzima prvi, njemu poznati spomen u vrelima kao najstariju vijest uopće, pa tako npr. za kadiluk Gračanicu tvrdi da se »spominje u izvorima tek 1633«, iako su u novije vrijeme

¹ Usp. I. Mažurana, Turska osvajanja u Slavoniji (1526—1552), Osječki zbornik VI, 1958; Šabanović na pr. tvrdi da je Orahovica pala u junu 1543, a iz istraživanja Mažurana se vidi da se to desilo krajem februara 1542; kod Šabanovića je netačno naveden datum pada Dubice itd.

² Dokument je u cjelini objavio Osman A. Sokolović u jednom članku 1944. Ne stoji Šabanovićeva tvrdnja da se ovdje radi o »omaški u čitanju datuma«, kao ni to da se Sokolović u tome članku upušta u pitanje kada je osnovan Bosanski pašaluk; nasuprot tome, Sokolović, štaviše, pogrešno poistovećuje Ferhad-bega Vukovića s Ferhad-pašom Sokolovićem.

objavljeni dokumenti u kojima se kadija u Gračanici spominje već 1582.³ Da uzmemo dalje, kao primjer, tvrdnju koju iznosi bez ikakve rezerve: da nije postojao grad Vrhbosna (Vrhbosanje), mada je to u nauci još otvoreno pitanje, pri čemu se ovdje može napomenuti da su baš na Bijeloj tabiji u Sarajevu — gdje se u vrijeme postojanja turske opasnosti mogla izgraditi vrhbosanska utvrda — iskopane srednjovjekovne kacige. Stvar je s obzirom na ovu arheološku indicaciju u najmanju ruku neraščišćena.

Knjiga upravo vrvi štamparskim pogreškama, što bi se u tolikoj mjeri smjelo najmanje tolerirati u jednoj naučnoj publikaciji.

Muhamed Hadžijahić

STJEPAN PAVIČIĆ, SEOBE I NASELJA U LICU. ZBORNİK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JAZU 41, ZAGREB 1962.

1. Prof. Stjepan Pavičić, poznati stručnjak za povijest naselja i seoba u Hrvatskoj, objavio je u 41. knj. Zbornika za narodni život i običaju JAZU raspravu o povijesti seoba i naselja u Lici. Zadaća joj je utvrditi, koje je stanovništvo živjelo u Lici prije Turaka, koje za njihova vladanja, a koje je ovamo doselilo u velikim seobama 1690—1700. Naročito se pisac trudio da pokaže gdje sve još ima ličkih starosjedilaca.

Podaci o starosjedilačkom, srednjovjekovnom stanovništvu sačuvani su, prema tvrdnji pisca, u obiteljskim arhivima Frankopana i Keglevića, i u nekim kaplotoškim i samostanskim arhivima. Od početka XIII. st. dalje vidi se iz tih podataka koje su plemićke obitelji u Lici živjele, koja su sela imale, kuda su se prostirala područja upravnih župa. O turskom prodiranju i vladanju ima mnoštvo podataka u mletačkim izvještajima, u pismima hrvatskih i austrijskih vlasti. Za novo naseljavanje na koncu XVII st. ima objavljenih podataka u Lopašićevim Spomenicima Hrvatske krajine, a neobjavljenih u Državnom i Akademijinom arhivu u Zagrebu. Najnovije podatke o stanovništvu uzeo je pisac iz službenih popisa stanovnika 1910, 1931, 1948. i 1953. Prema tome, pisac je, kao što i sam priznaje, imao dosta povijesnih izvora da svoju raspravu dobro napiše. Ono, što su drugi prije njega pisali, vrlo nam malo daje uvida u prošlost ličkog stanovništva. Zato pisanje i objavljivanje ove rasprave ima svoje puno opravdanje.

2. U uvodnom poglavlju: *Današnje područje Like i slika njena tla*, pisac kaže da se danas imenom Lika »zove zemljište između južnog Velebita, Une, gornje Korane, Male Kapele, južnoga dijela Velike Kapele i visova Velebita«. Potkraj srednjeg vijeka bilo je na tom području više upravnih župa, a Likom se smatrao samo kraj oko Gospića i Široke Kule. Za turskog vladanja samo se širokokulski kotar zvao ličkim, a po njemu je i sandžak dobio ime. U XVIII i XIX st. Lička krajiška pukovnija obuhvaća kasnije kotareve: gospički, gračački, udbinski i lapački. Međutim, na koncu XIX st. Ličko-krbavskoj županiji dodano je i područje ukinute Otočke krajiške pukovnije s kotarevima Brinje, Otočac, Perušić, Korenica i Senj. Sve te kotareve, osim senjskoga i primorskog dijela gospičkoga kotara, pisac u svojoj raspravi smatra područjem Like. Možda bi ipak, zbog različitih razloga, cijelo to područje trebalo zvati Likom u širem smislu, a gospičku okolnicu pravom Likom ili Likom u užem smislu.

3. Od str. 15—99 Pavičić opisuje stanje ličkih naselja u kasnom srednjem vijeku (*Vrijeme do turskog gospodstva*). Ličko je područje bilo tada podijeljeno u ove upravne jedinice: Lika, Odorje, Hotuča, Bužani, Bočaći, Gatska s Brinjem, Krbava, Srb,

³ V. Tayyib Okıç, Quelques documents inédits concernant les Hamzevistes. Proceedings of 22 congr. of Orient, Leiden 1957, 284—285.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB